

HUBERT L. DREYFUS & PAUL RABINOW

MICHEL FOUCAULT

ZA HRANICEMI STRUKTURALISMU A HERMENEUTIKY

Herrmann & synové
Praha 2002

II

GENEALOGIE
MODERNÍHO INDIVIDUA

INTERPRETATIVNÍ ANALYTIKA
MOCI, PRAVDY A TĚLA

Rámecem analýz druhé části této knihy bude obrat způsobený přechodem od priority teorie k prioritě praxe. Jak ve svém polo-strukturalistickém, tak v post-hermeneutickém období, tedy v diskursivní teorii *Archeologie vědění* a v interpretující metodě *Dohlížet a trestat a Dějin sexuality*, rozvíjí Foucault zcela původní pojetí vztahu teorie a praxe. Tyto Foucaultovy výklady se obtížně dešifrují zejména proto, že mezi tématem, jež Foucault analyzuje, a metodami, kterých užívá, jsou nanejvýš složité vztahy. V každé fázi svého myšlení Foucault tvrdí, že humanitní vědy nedokážou zajistit svou vlastní racionalitu. Ani metodologické sebevědomí konkrétních společenských vědců, ani předkládané teorie nemohou vysvětlit, proč se v určitých obdobích ustavují a přežívají určité typy společenských věd, ani proč mají právě ty objekty, subjekty, pojmy a strategie, které mají. Tyto teorie také nedokážou vysvětlit institucionální maticí, v níž humanitní vědy vzkvétají a nakonec odumírají. Klíč k tomu, co se ve skutečnosti odehrává, však poskytují povrchové detaily těchto společenských věd, pokud se správně interpretují.

Podle vlastního Foucaultova výkladu v *Archeologii vědění* byly jeho dřívější práce zkoumáním teorií v humanitních vědách jako diskursů–objektů pomocí originální metody, kterou nazýváme dvojím uzávorkováním v kolmém směru. Chtěl chápat dějiny humanitních věd na základě pravidel, která, byť nejsou aktérům známá, řídí a ovládají všechny jejich vážné řečové akty. Společenské a institucionální praktiky, jejichž dopad na humanitní vědy nelze přehlédnout, jsou utvořeny tak, že jsou racionální a účinné, jsou-li v souladu s vládnoucími

epistemickými pravidly. (Tím se samozřejmě nepopírá, že primární vztahy, tj. ekonomické síly, a druhotné vztahy, tj. způsob, jak aktéři rozumí svým vlastním jednáním, mají svou vlastní logiku a že jsou nezávislé.) Což znamená, že praktiky i teorie věd o člověku, jak je vytvářejí sami aktéři těchto praxí, jsou podřízeny teoretické struktuře, která je řídí.

Obdobnou přednost teorie před praxí nalezneme i na straně Foucaultovy metodologie. Úkolem archeologa je popsat teoretickým jazykem pravidla, jimiž se řídí diskursivní praktiky. Archeolog tvrdí, že uzávorkuje-li pravdu a vážnost, pohybuje se na úrovni, na níž nepůsobí vlivy teorií ani praktik, které studuje. Ať už najde jakoukoliv racionalitu, nachází ji mezi objekty, s nimiž nemá nic společného. Narozdíl od teorií, které zkoumá, se jeho teorie vyvazuje z institucionálních, teoretických, a dokonce i epistemologických vazeb.

Jak jsme viděli ve třetí kapitole, tato dvojí přednost teorie před praxí neřeší a patrně i odsouvá stranou jako neřešitelnou otázku relativního kauzálního působení primárních, sekundárních a diskursivních vztahů na diskursy a praxe věd o člověku. Navíc archeologovo tvrzení, že je zcela vzdálen oblasti vážného diskursu své doby, problematizuje smysl a význam jeho projektu.

Ve Foucaultových pozdějších dílech se praxe na všech úrovních považuje za mnohem podstatnější než teorie. Racionalita humanitních věd se opět nenachází v jejich teoriích. Nelze ji nalézt ani v nějakém systému pravidel utváření; tuto rovinu pravidel Foucault jednoduše nechává stranou. Nelze ji nalézt ani v horizontu významů, který aktéři sdílejí. Foucault nyní zjišťuje, že humanitní vědy jsou pochopitelné jen jako součást širší množiny organizovaných a organizujících praxí, při jejichž šíření hrají ústřední roli humanitní vědy.

Radikální změnou prochází také Foucaultovo pojetí jeho vlastní pozice vzhledem k humanitním vědám. Badatel již není distancovaným pozorovatelem monumentů němého dis-

kursu. Foucault si uvědomuje a tematizuje skutečnost, že on sám — podobně jako každý jiný badatel — je angažován a do značné míry utvářen společenskými praxemi, které zkoumá. (V pozdějších dílech si uvědomí, že metoda *Archeologie vědění* byla sama silně ovlivněna očividným úspěchem strukturalismu ve společenských vědách.) Foucault zavádí genealogii jako metodu diagnózy a uchopování významu společenských praktik z jejich vnitřku. Archeologie, přestože stále ještě hraje důležitou roli, je jako nástroj, který umožňuje získat odstup od praxí a teorií humanitních věd, podřízena genealogii.

Foucault tak otevírá novou rovinu inteligibility praxí, úroveň, kterou nelze zachytit teoreticky; současně zavádí novou metodu „dešifrování“ jejich smyslu. V této nové metodě je teorie podřízena praxi, Foucault však rovněž ukazuje, že teorie je jednou z podstatných složek, skrze kterou organizující praxe působí. Budeme podrobně sledovat, jak Foucault pracuje na této genealogické metodě, a zejména jak ji používá, aby diagnostikoval rozvíjení toho, co nazývá bio-mocí, souboru historických praxí, který vyprodukoval lidské objekty systematicky uchopené strukturalismem a lidské subjekty vysvětlované hermeneutikou.

18. století vynalezla tolik technologií moci, jež jsou právu cizí, je to, že se obává jejich účinků a jejího bujení a pokouší se je překódovat do forem práva.“ (HS 109; VV 128)

Uzavřel se i kruh Foucaultovy argumentace. Bio-moc učila z represivní hypotézy svoji součást. Historické podmínky, v nichž se represivní hypotéza objevila — kulturní praktiky, z nichž tato teorie sexuality vzešla —, teď splývají s podmínkami jejího přijetí. Obojímu lze porozumět — na způsob dobré interpretující analýzy —, jestliže jedno i druhé budeme situovat v širší „mřížce historického dešifrování“. Pokud takovou mřížku máme, můžeme se vrátit zpět a podrobněji prozkoumat tyto technologie a s nimi spojenou racionalitu.

GENEALOGIE MODERNÍHO INDIVIDUA JAKO OBJEKTU

V knize *Dohlížet a trestat* předvádí Foucault genealogii moderního individua jako poslušného a němého těla, když ukazuje vzájemné působení disciplinární technologie a normativní společenské vědy. Říká: „Cílem této knihy je podat korelativní historii moderní duše a nové schopnosti soudit; genealogii současného vědecko-soudního komplexu, o který se trestající moc opírá, přijímá svá ospravedlnění a svá pravidla, rozvíjí své důsledky a jímž maskuje svou přemrštěnou jedinečnost.“ (DP 23; DT 56) Foucaultova kniha zjevně není oslavou pokroku. Je spíše střízlivou bilancí rozvoje disciplinárních technologií v širším historickém rámci bio-moci. Vstup moderního individua a šíření moderního pojetí společnosti (jak ho chápou společenské vědy) jsou pro Foucaulta provázané procesy. Příběh, který Foucault líčí, však není — jako u Durkheima — příběhem vědeckého triumfu, v němž by vznik společenské vědy ohlašoval rostoucí autonomii individua a objektivitu sociální oblasti. Je tomu spíš naopak. Foucault líčí vynořování objektivní vědy o společnosti — vědy, která chápe společenská fakta jako věci — a „němé hutnosti“ moderního individua, aby ukázal, že v obou případech je tento vývoj instrumentálním účinkem (jak jej nazývá) konkrétních historických podob moci.

V *Dohlížet a trestat* chce Foucault k trestům a vězením přistupovat jako ke komplexní společenské funkci, a nikoli jako k souboru represivních mechanismů. Trest by se neměl považovat za čistě právní záležitost, ani za odraz společenských

struktur, ani za projev ducha doby. Foucaultův přístup k vězení představuje způsob, jak vyčlenit vývoj určité specifické techniky moci. Trest je politický i právní; v tomto bodě je třeba mít jasno.

Ačkoli podtitulem *Dohlížet a trestat* je *Kniha o zrodu vězení*, tématem této studie vlastně není vězení; je to disciplinární technologie. Foucault to výslovně říká, když odpovídá na kritiku francouzských historiků:

O co jde ve „zrození vězení“? O francouzskou společnost v daném období? Nikoli. O delikvenci v 18. a 19. století? Nikoli. O francouzská vězení v letech 1760 a 1840? Také ne. Jde o cosi mnohem méně určitého: reflektované záměry, typ kalkulace, „ratio“, které se uplatňovalo při reformě vězeňství, když bylo rozhodnuto, že se stará praxe káznic zavede v nové podobě. Stručně řečeno jde o jednu kapitolu z dějin „trestního rozumu“. (IP 33; DE IV, 13–14.)

Tématem Foucaultova studia jsou zpředmětňující praktiky naší kultury, ztělesněné ve specifické technologii.

Široký strategický vývoj, který Foucault analyzuje, lze shrnout imperativem: „Stanovit zkrátka technologii moci jako princip humanizace trestání i poznávání člověka.“ (DP 23; DT 57) V této strategii je tělo ústředním cílem. Foucault tedy analyzuje „politickou technologii těla, v níž by bylo možné číst společnou historii vztahů moci a vztahů předmětů“ (DP 24; DT 58). Tyto vztahy jsou velmi komplexní. A právě to, jak se navzájem produkují, jejich historické návaznosti a jejich genealogii Foucault popisuje v *Dohlížet a trestat*.

Věznice jsou hlavním modelem, s jehož pomocí Foucault osvětluje měnící se postoje Západu k disciplíně samé. Stručně se dají tyto dějiny mocenských a předmětných vztahů představit shrnutím tří podob trestu, které Foucault vykládá. Je to mučení jako zbraň suverénního vládce, přesná reprezentace zločince jako sen humanistických reformátorů klasicismu a vězení a normalizující dozírání jako ztělesnění moderní tech-

nologie disciplinární moci. Ve všech případech daný druh trestání ilustruje, že společnost zachází s trestanci jako s manipulovatelnými „objekty“. Ve všech třech typech je hlavním cílem posunout rovnováhu mocenských vztahů v širším kontextu společnosti, a vedlejším, avšak souvisejícím cílem — alespoň ve druhém a třetím typu — je náprava trestance. Zrekapitulujme si tedy taktiku a záměr těchto tří forem trestání.

TŘI PODOBY TRESTÁNÍ

VEŘEJNÉ MUČENÍ

V první podobě, již je figura suverénního vládce, je paradigmatickou formou trestu mučení. Proč, ptá se Foucault, byli trestanci natahováni na skřípec, čtvrceni, pálení rozpáleným olejem a řezáni na kousky? Proč byli v posledním okamžiku před smrtí „před lidmi“, ve veřejném představení nuceni, aby se zpovídali ze svých zločinů?

Veřejné mučení bylo politickým rituálem. Obecně se vycházelo z toho, že zákon reprezentuje vůli suveréna; kdo ho porušil, musel se zodpovídat králově hněvu. Přestoupení zákona se chápalo jako válečný akt, jako násilný útok na královo tělo; vládce musel reagovat stejně. Přesněji řečeno, musel reagovat s přehnanou silou; bylo třeba veřejně předvést hrubou sílu a velikost moci, která zakládá zákon, jako hroživou. V tomto násilném rituálu byl trestanec fyzicky napadán, bit a čtvrcen, přičemž šlo o symbolické předvádění suverénní moci. Tak byla znovu stvrzena moc a integrita zákona; urážka byla smazána.

Excesivní moc našla svou formu v rituálu ukrutnosti. Ale i tento rituál také ukazoval její vlastní meze: „Tělo vyhlazené, redukované na prach a rozprašené ve větru, tělo donekonečna destruované kousek po kousku nekonečnou panovnickou mo-

ci představovalo nejen ideální, ale i skutečnou hranici trestání.“ (DP 50; DT 90–91) Byl to zápas, jakkoli ritualizovaný, mezi dvěma lidmi. Panovník téměř jistě zvítězí, ale zničené tělo vyzývatele se současně mstí uplatněné mocí vládcce a odhaluje její meze. Ačkoli byla královská moc ohromná, pokaždé, když byl porušen zákon, byla tato moc zpochybněna a musela být reaktivována a znovu uplatněna. Kdyby představení zklamalo, bylo by ke znovunastolení suverénní moci nutné ještě okázalejší předvedení mocenské síly.

I když posledním jednáním trestu byl tento „karneval ukrutnosti“, existovaly také formální právní postupy, které k tomuto závěrečnému teatrálnímu představení vedly. Vznášení obvinění a postupy k prokázání viny byly absolutním privilegiem soudů. Řídily se dokonale propracovaným procedurálním kodexem, který požadoval doklady a důkazy atd., a jehož podrobnosti nás zde nemusejí zajímat. Důležité je, že obviněný byl z těchto postupů, které byly tajné, zcela vyjmut. „Zapsané, tajné, podřízené — při konstruování důkazů — přísným pravidlům je trestní vyšetřování strojem, který produkuje pravdu v nepřítomnosti obžalovaného.“ (DP 37; DT 74)

Jakmile zákon uspokojil požadavky, pokud jde o pravdivost obvinění, mohl v tomto bodě se svými procedurami skončit. Avšak zákon vyžadoval přiznání. „Doznání, čin odpovědného a promluvivšího kriminálního subjektu, je doplňující součástí tajného a zapsaného vyšetřování.“ (DP 37; DT 75) Získávalo se rituálním veřejným mučením. Mučení, zdůrazňuje Foucault, není nějakým nekontrolovaným projevem zvířecí zúřivosti, nýbrž naopak je kontrolovanou aplikací bolesti na tělo. A k měření a kontrole způsobované bolesti byly vypracovány důmyslné postupy. „Poprava umučením je uměním udržet život v bolesti a utrpení, rozdělit jej na tisíc smrtí a dosáhnout u něj, dříve než opustí tento svět, té nejvýjimečnější hrůzy z umírání. Mučení spočívá v celém umění kvantifikace utrpení.“ (DP 33, 34; DT 69) Vývoj tohoto citlivě režimovaného

umění byl přímo spojen s právním kodexem. Konkrétní kategorie zločinů vyžadovaly určitý stupeň mučení; tělesná bolest měla odpovídat zločinu. A konečně mučení bylo právní rituál. Trest měl být vepsán do těla oběti.

Ritualizována tu však nebyla pouze moc suverénního vládcce. Předpokládalo se, že pravdivost obvinění byla prokázána mučením, které vedlo k přiznání. V 18. století se tato produkce pravdy stala propracovaným rituálem. Trestanec byl mučen, byl donucen se přiznat. Jak se mu moc zákona zapisovala do těla, byl nucen potvrdit pravdu spravedlivosti mučení i pravdivost obvinění. Vyvrcholení rituálu, poprava, bylo také vyvrcholením vyšetřování: pravda se propojila s mocí.

Stručně řečeno: figura mučení do sebe soustředí komplexní vztahy moci, pravdy a těl. Surovost mučení byla dramatizací moci, která odhalovala také pravdu. Její použití na trestanec bylo aktem pomsty i uměním. Moc panovníka se však v každém z představení prosazovala nespojitě. Lokalizace jejího uplatnění — tělo — i veřejný prostor vyžadovaly při každém projevu moci novou teatralizaci.

Rituální doznávání pravdy, které provázelo a doplňovalo prosazování moci, bylo také zranitelné. Specifičnost jeho technik i lokalizace naznačují určitou formu odporu. V případě modelu moci jako mučení závisí moc i rezistence proti ní na publiku sledujícím kruté divadlo. Bez veřejného shromáždění by byl celý záměr ceremoniálu anulován. Avšak přítomnost velkých davů lidí při výkonech moci byla dvojsečná. Žádoucím výsledkem bylo vyvolat znepokojivý strach, ale tato veřejná představení podněcovala i protesty a revolty. Pokud se poprava pokládala za nespravedlivou — ať už kvůli obviněním vzneseným proti trestanci, nebo kvůli umění popravčího — mohl dav trestance osvobodit a pronásledovat úředníky. Trestanec mohl během aktu přiznání — a zřejmě to i často dělal — využít příležitosti k vyhlášení své nevinu a zpochybnění autority. Krátce řečeno, v tomto krutém divadle byl přítomen

„jasný prvek karnevalu, v němž jsou role převráceny, moc je zesměšňována a zločinci se mění v hrdiny“ (DP 61; DT 104). Jevišťe moci se snadno mohlo stát jevištěm společenských nepokojů, nebo dokonce vzpoury.

Tuto rezistenci zachytil literární žánr „posledních slov“. V tomto podivně ambivalentním žánru dodává zločinu epické rozměry buď pokání trestance, nebo majestát zločinu. V žádném případě však, jak upozorňuje Foucault, glorifikace trestance nebyla prostě jen projevem lidového protestu ani vnučenou „moralizací shora“. Měla by se spíše chápat jako „určitá forma boje proti zločinu, jeho trestání a jeho paměti“ (DT 113). Je zřejmé, že autority tyto podivné proslovy tolerovaly, protože právě tak mohly jejich zveřejňování zamezit. Pohřební řeči definují pole moci a odporu; oslavuje se v nich spravedlnost i její porušování. Foucault tvrdí, že moc potřebuje odpor jako jednu ze základních podmínek svého fungování. Artikulací bodů odporu se moc šíří celým polem společnosti. Ale rezistence moc rovněž současně narušuje. Odpor je jak prvkem fungování moci, tak i zdrojem její neustálé nejistoty. Na této úrovni obecnosti však Foucault nepředkládá nic víc než provokativní tvrzení. Jeho teze je sice přesvědčivá, avšak příklady, které uvádí jako historické ilustrace, nejsou pro obecnou teorii moci zcela dostačující. Přestože tvrdí, že se nesnaží takovou teorii vytvořit, jiní mají často dojem, že to dělá; je ale zcela zřejmé, že moc jej zajímá jako obecné téma. V poslední kapitole se ještě vrátíme ke zvláštnímu místu odporu jako ústřední složce šíření bio-moci.

HUMANISTICKÁ REFORMA

V průběhu 18. století zformulovala skupina humanistických reformátorů nový diskurs, který útočil na přemíru násilí, okázalé divadlo suverénní moci a oslavu davové msty. Stále větší počet pozorovatelů zaznamenával, že veřejné popravy méně

zastrašují a více podněcují ke vzdoru, než bylo jejich záměrem. Ve jménu humanity odmítali reformátoři „odpykání zločinu v surovosti mučení“ jako zlo, které je třeba napravit, jako výstřelek, který je třeba odstranit ve jménu racionálnější distribuce moci a spravedlnosti. Petice z doby Francouzské revoluce shromážděné kancléřstvím hlásají: „Nechť jsou tresty přiměřené a odpovídající přestupkům, nechť trest smrti není udělován krom viníkům z vraždy a nechť jsou veřejná mučení, jež se přičií humanitě, zrušena.“ (DP 73; DT 119) Je zřejmé, že spolu s tímto diskursem se vynořuje i nová interpretace trestu.

Humanističtí reformátoři požadovali odstranění surového divadla. Podle jejich názoru bylo podstatou tohoto ceremoniálu násilí — nepřiměřené násilí jak ze strany suverénního vládce, tak ze strany lidu. Podle reformátorů „se v tomto násilí tyranie konfrontuje se vzpourou; vzájemně se vyvolávají... Namísto pomsty by kriminální justice měla prostě jen trestat.“ (DP 74; DT 120) Nadto na obou stranách vládly takové excesy, že systém přestával efektivně fungovat. Ukazovalo se, že spektakulární, avšak osobní a neregulovaná moc panovníka dokáže svými ceremoniály odrazovat od zločinů stále méně. Navíc narůstalo násilí a nezákonné jednání mezi lidmi, kteří si přes spleť a propracovaný soubor právních kodexů vytvořili nespočetné cesty, jak je obcházet a nebrat na vědomí. To se především týkalo majetkových zločinů, zvláště pak u osob vysoce postavených ve společenské hierarchii. V očích reformátorů přehánění i nedostatečnost existovaly na všech úrovních starého systému. Navrhovali nový styl trestání spojující shovívavost s účinnějším prosazováním.

Jejich hlavní teoretické ospravedlnění spočívalo v teorii společenské smlouvy, podle níž společnost vytvořilo na základě smluvního uspořádání shromáždění jednotlivců. Ze zločinu se stal nikoli útok na osobu vládce, nýbrž porušení smlouvy, jehož obětí je společnost jako celek. Společnost tedy měla právo toto zlo napravovat a trest se stal společenskou povinností.

Měřítkem, na jehož základě nyní fungovala spravedlnost, již nebyla moc vládců a pravdivost přiznání, nýbrž spíše „lidskost“, kterou sdílejí všechny strany společenské smlouvy. Podle toho musí být také trest mírnější, shovívavější, protože ve svém jednání není dotčen pouze trestaný, ale celá společnost. Proto je mezi trestu — i jeho cílem — lidství všech subjektů.

Nová podoba trestání musí tedy současně napravit zlo spáchané na společnosti a přivést provinilce zpět na jeho pravé a užitečné místo v ní. Tato rekvalifikace subjektu spočívala na „celé technologii reprezentace“ (DP 104; DT 159). Jak jsme viděli v první kapitole, reprezentace byla v klasické době médiem, jehož prostřednictvím bylo možné poznat všechny věci. Z toho vyplývá, že umění manipulace s reprezentacemi může poskytnout technologii vhodné organizace a reorganizace života celé společnosti.

Reformátoři vypracovali celou řadu předpisů založených na této teorii právní reprezentace. Za prvé, pokud má trest fungovat efektivně, měl by být tak jednoznačný, jak je to jen možné. Dokonalý trest by byl „transparentní vzhledem k zločinu, který trestá“ (DP 105; DT 160). Reprezentativní trest okamžitě připomíná těm, kdo jej pozorují, povahu zločinu samotného i prostředek použitý k jeho nápravě. Takový trest funguje jako odstrašující příklad, společenská odplata i lekce, jež jsou okamžitě srozumitelné trestanci i společnosti. Trest už nemá vyplývat z arbitrární moci suverénního vládců, ale odpovídat pravému řádu společnosti. Nová trestní legislativa zavedená v roce 1792 proto také vyhlášovala: „Jsou nutné přesné vztahy mezi povahou přestupku a povahou trestu; ten, kdo se při svém zločinu dopustil krutosti, bude vystaven fyzické bolesti; ten, kdo se provinil zahálkou, bude donucen k trestní práci; ten, kdo jednal podle, bude podroben ponižujícímu trestu.“ (DP 105; DT 161) Jakmile se dosáhne průhlednosti vztahu mezi spáchaným činem a nápravnou procedurou, lze trest považovat za účinný, efektivní a humánní.

Za druhé by podle reformátorů měla tato nová technologie náležitě reprezentace fungovat tak, aby snižovala možnost opakování zločinů. Měla by ve společnosti fungovat jako odstrašující příklad. Měla by působit i na trestance samého, rekválifikovat ho jako právní subjekt, který lze znovu přijmout do společnosti. Prostředky k dosažení tohoto cíle se nacházely v uplatnění náležitých trestů, které byly u zločinného subjektu přizpůsobeny předpokládanému motivačnímu zdroji zločinu. Trest může působit efektivně buď tím, že napadne zdroj zločinu samého, a to tak, že ho pro zločince v kalkulaci slasti a bolesti učiní méně žádoucím, anebo mechanicky způsobí, že síla motivující ke zločinu bude působit sama proti sobě. To uvede do pohybu soubor reprezentací, v nichž v mysl trestance dobro přemůže zlo. Krátce řečeno: „Trest, který formuje pevné a snadno čitelné znaky, musí rovněž přeměnit ekonomii zájmů a dynamiku vášní.“ (DP 107; DT 163)

Má-li však toto vše správně fungovat, je zřejmé, že základem se musí stát přesné vědění. Reformátoři v 18. století se snažili sestojit rozsáhlou tabulku vědění, v níž by každý zločin a jeho náležitý trest měl své přesné místo. Prostředky nápravy je třeba shromáždit v zákoníku. Je nezbytné podrobně klasifikovat různé druhy trestanců. Z těchto klasifikací začalo být jasné, že stejný zločin může mít podstatně odlišné účinky na zločince z různých společenských skupin nebo s odlišnou charakterovou strukturou. Proto se požadoval individuálnější přístup ke klasifikaci trestanců: „Individualizace se ukazuje jako konečný záměr přesné přizpůsobení zákoníku.“ (DP 99; DT 153) Tento posun k individuálnímu přístupu vedl současně i k objektivizaci zločinů a zločinců. Náležité uplatnění správného trestu vyžadovalo objekt, který byl identifikován jako individuum a stal se předmětem velmi detailního vědění. To je důležitý krok v rozvoji společenských a disciplinárních věd, které budou později s lidmi zacházet jako s objekty.

Humanističtí reformátoři ve Francii tvrdili, že své vědění uplatňují na lidské „duše“. Nepřehlíželi tělo, ale jejich hlavním cílem bylo úspěšně působit na duši. Správná manipulace reprezentacemi měla být schopná provést všechny požadované úkoly. Teorii reprezentace spojenou s pojetím společenské smlouvy a s imperativem účinnosti (a prospěšnosti) dodával „diskurs vykonávání moci nad lidmi jistý druh obecného předpisu: „duch“ jako povrch, do něhož se moc zapisuje, se sémiologií jako nástrojem; podřízení těl kontrole prostřednictvím idejí“ (DP 102; DT 157).

Pro humanisty nebylo ideální formou trestu veřejné mučení trestance ani věznění jako v následujícím období. Byly to veřejné práce. Trestanec měl provádět práce na cestách, kanálech a veřejných prostranstvích ve Francii. Měl být viditelný a cestovat po celé zemi a nést s sebou znázornění svých zločinů. Společnost bude mít prospěch z jeho práce i z toho, jak se poučil. „Viník tak platí dvakrát: prací, kterou vykonává, a znaky, které produkuje... Odsouzený je ohniskem zisků a označování.“ (DP 109; DT 166) V očích reformátorů byl zisk dobrý, ale morálka ještě lepší. Trest se stal jakousi veřejnou morální lekcí. Společnost posilovala svůj systém spravedlnosti tím, že odsouzené předváděla po celé své říši. Čím lépe zákon funguje, čím přiměřenější jsou prostředky nápravy, tím lépe pro všechny. Čím účinněji tato lekce proběhne, tím lépe pro pobloudivé občany, pro ty, kteří by se mohli odchýlit od spravedlnosti, a pro společnost jako celek. „Zveřejnění trestání nesmí nést fyzický účinek hrůzy; musí otevírat knihu ke čtení.“ (DP 111; DT 168)

V tomto procesu byl podchycen rovněž onen druh lidového odporu, který vyvolával oslavování trestance. Trestanec sám byl totiž zdrojem poučení, veřejně demonstrovanou morální lekcí pro všechny, a lidová vyprávění o jeho činech proto teoreticky posilovala to, co bylo třeba si osvojit: „Lidová básníci se nakonec spojí s těmi, kteří sami sebe nazývají „misioná-

ři věčného rozumu“; stanou se moralisty.“ (DP 112; DT 170) Pomocí přísné ekonomie se této lekci naučí všichni. Cílem trestu bude reforma duší, a současně morální náprava společnosti. Celá společnost se stane divadlem trestu, pokud se podaří umně manipulovat s reprezentacemi tak, aby u občanstva vedly ke správným návykům; „a na těchto chabých vláknecích mozku je postavena neotřesitelná základna těch nejpevnějších říší.“ (DP 103; DT 158)

Zatímco v prvním modelu bylo místo trestu lokální a pouze se nespojitě aktivovalo, ve druhém modelu je cílem maximální, co možná nejspojitější a nejširší oběh znaků. V prvním modelu se moc panovníka vpisovala přímo do těla trestance; ve druhém měla technika správné manipulace s reprezentacemi působit na ducha. U mučení úřady získávaly poznatky o zločinu v naprosté tajnosti a potom je na veřejnosti odhalily v přiznání trestance; humanističtí reformátoři sbírali dokonale propracované poznatky a snažili se vytvořit zákoník, v němž by všechny zločiny a tresty byly objektivně, plně a veřejně přístupné. Trestanec se ke svému zločinu přihlásil ve svém přiznání na mučidlech; právní subjekt proklamoval své morální ponaučení prostřednictvím znaků, které ho společnost přinutila uvést do oběhu po celé zemi.

V prvním schématu provázel divadlo krutosti odpor jakožto společenské povstání a glorifikace moci; ve druhém toto morální divadlo podrývalo němé odmítání trestance hrát svou roli s nadšením. Je důležitější, že odpor proti humanistickým reformátorům vlastně nikdy nedostal šanci se rozvinout, protože jejich nespočetné plány nebyly nikdy dovedeny do konce. V období kolem Revoluce sice vzniklo mnoho jejich návrhů, avšak dramatický průběh Revoluce, její doznívání a nástup Napoleona vytvořily historickou zkratku, v jejímž rámci se tyto plány uplatnily pouze v minimální míře. Přesto se prvky humanistických návrhů staly součástí třetího schématu trestání zločinů, disciplinární technologie.

NORMALIZUJÍCÍ VAZBA

Náhlé vynoření vězení jako paradigmatické formy trestu má v klasické době jisté předchůdce. Kolem poloviny 18. století začalo několik holandských nápravných dílen zavádět systém společenské a individuální rehabilitace založený na pevné půdě ekonomických imperativů. Nejznámější z těchto institucí byl Maison de force v Ghentu. Zde se shromažďovali trestanci a tuláci a byli nuceni k práci. V Holandsku to přispělo k omezení šířícího se strachu ze zločinnosti, ale politicko-společenský imperativ byl spojen s ekonomickým. Věznice byly drahé; vězni proto byli nuceni pracovat, aby zaplatili svou vlastní nápravu. Bylo to ekonomické nejen z krátkodobého hlediska, neboť z těchto vězení vyjdou noví dělníci připravení přispět k produktivitě a blahobytu společnosti. Nezvládnutelná mládež se naučí radostem práce. Dostane také za svoji práci ve vězení zapláceno, protože v protestantské společnosti je třeba každou práci ocenit. V této ideální reformě bylo možné šťastně spojit ekonomiku a morálku, individuální a společenské. Ve své době však takový model našel jen omezené uplatnění. Zdá se totiž, že nedůvěra humanistů k vězení stále převažovala nad užitečností tohoto severského modelu.

Holandský pracovní model vylepšili angličtí reformátoři a jejich snažení vyvrcholilo principy vězeňské reformy formulovanými Blackstonem a Howardem v roce 1779. Práci doplnili izolací. Jedinec měl objevit „na dně svého vědomí hlas dobra; osamělá práce by se tedy stala daleko spíš cvičením konverze než jen výchovou; nereformoval by se tím jen celý soubor zájmů vlastních *homo oeconomicus*, ale rovněž imperativy morálního subjektu“ (DP 123; DT 184). Cíl těchto technik nebyl alespoň v tehdejších podmínkách primárně „subjektivní“. Za účinné byly považovány prostředky, schopné přimět vězně k tomu, aby pokračoval v reformní práci na svém vlastním chování.

Věznice ve Walnut Street, otevřená v roce 1790 a vybudovaná podle modelu philadelphských kvakerů, spojovala ty nejdůležitější poznatky z holandského a anglického modelu v jakousi totální instituci. Byl tu přítomen ekonomický imperativ; věznice byla podporována z práce vězňů. Každý jedinec byl pozorně sledován, jeho čas se co neefektivněji organizoval, jeho den byl rozdělen na výrobní úseky. Fungoval tu i morální imperativ: každý vězeň měl k dispozici vedení a duchovní nasměrování. K tomu kvakeri přidali několik vlastních, nových rozměrů. Trest za zločin byl nyní vykonáván v tajnosti, za vězeňskými zdmi. Veřejnost svědila právo trestat správným a nejvhodnějším autoritám. Tyto autority měly volnost provádět nejen přeměnu vzpurného jedince na poslušného, ale i úplnou a naprostou rehabilitaci **všech** aspektů vězeňova života. Klíčem k tomu byly znalosti, podrobné pozorování, úplná dokumentace a přísná klasifikace. Součástí tohoto nového modelu trestání bylo vedle ekonomických imperativů morální nápravy podrobné vyšetřování okolností zločinu, chování trestance, jeho pokroků ve vězení a lepší znalosti zločinců a kriminality obecně.

Objevení a rychlé přijetí preventivní vazby jako hlavní formy trestání zločinnů je zarážející nikoli proto, že zahrnovalo některé z principů hláсанých osvícenskými reformátory, ale proto, že tolik jiných porušovalo, převracelo nebo jim odporovalo. Tyto kontrasty lze shrnout následovně: Trest už neusiloval o významnou veřejnou reprezentaci a didaktické mravní poznání, nýbrž pokoušel se spíše o změnu chování — těla i duše — pomocí přísného využití administrativních technik vědění a moci. Trest byl úspěšný, když vytvářel „poslušná těla“. Vykonaný trest se znovu vpisoval do těla, ale jeho cílem už nebylo tělo rozdrtit, rozčtvrtit a přemoci. Tělo se spíše trénovalo, cvičilo a dohlíželo se na ně. Bylo nezbytné vytvořit nový kontrolní aparát, který by tento disciplinární program vykonával. Musel to být nástroj totálního, neustálého a účinného sledo-

vání. Zatímco rituál mučení a přiznání i „místo trestání“ reformátorů se odehrávaly na veřejnosti, nová technika trestání vyžadovala utajení. Vyžadovala i větší nezávislost, osvobození od vnějších zásahů. „Detailní převzetí starostlivosti o tělo a o čas odsouzeného, začlenění jeho gest, jeho chování do systému autority a vědění; sladěná ortopedagogika, jež se aplikuje na provinilé, aby byli individuálně převychováni; autonomní správa této moci, která se izoluje jak od celku společnosti, tak od soudní moci ve vlastním smyslu.“ (DP 130; DT 194)

DISCIPLINÁRNÍ TECHNOLOGIE

Je třeba zdůraznit, že vězení jsou pouze jedním z mnoha příkladů této technologie disciplíny, sledování a trestu. Jednou z hlavních Foucaultových tezí je, že vězení i traktáty o ideální podobě trestu jsou pouze jasně artikulovanými projevy obecnějších disciplinárních praktik zaměřených na jedince i společnost. Během 18. století a ve značné míře v 19. století se tyto taktiky rozšířily i do dalších složek populace, na další reformní místa, do dalších kontrolních úřadů. Instituce nemocnic a škol ve skutečnosti nejsou Foucaultovým cílem o nic víc než vězení. Zajímají ho disciplinární postupy samotné. Obraťme se teď k těmto praktikám, abychom mohli vytknout jejich obecné rysy.

Disciplína je technika, nikoli instituce. Funguje takovým způsobem, že si ji ve značné míře, téměř naprosto, mohou přisvojit některé instituce (věznice, armáda) nebo se v jiných využívá k přesně vymezeným cílům (školy, nemocnice); mohou ji využívat už existující autority (kontrola onemocnění) nebo části právního aparátu státu (policie). Nelze ji však redukovat na žádný z těchto konkrétních případů nebo ji s ním ztotožňovat. Disciplína prostě nenahradila jiné podoby moci,

kteří ve společnosti existují. Spíše se do nich „vloží“ nebo je kolonizovala, spojovala dohromady, rozšiřovala jejich dosah, zvyšovala jejich účinnost, a „především umožňovala dovést účinky moci až do těch nejmenších a nejbližších elementů“ (DP 216; DT 301).

Jak to funguje? Podle Foucaulta disciplína působí především na tělo, alespoň v raných fázích rozvoje. Uplatnění nějaké podoby společenské kontroly nad tělem lze ovšem najít ve všech společnostech. Disciplinární společnost se odlišuje formou, kterou na sebe tato kontrola bere. K tělu se přistupuje jako k objektu, který lze analyzovat a rozložit na části. Cílem disciplinární technologie je vytvořit „poslušné... tělo, které může být podřízeno, které může být využito, které může být transformováno a zdokonaleno“ (DP 136; DT 201).

A jak funguje tohle? Tělo se nejprve rozdělí na jednotky, například ruce a nohy. Ty se potom vezmou odděleně a podrobí se přesnému a vypočtenému tréninku. Cílem je ovládnutí a efektivní fungování části i celku. Napadají nás pořádková cvičení, na jejichž provádění věnovaly královské armády takové úsilí. Rozhodující je rozsah; největší, nejpreciznější, nejproduktivnější a nejobsáhlejší systém kontroly lidských bytostí bude vybudován na těch nejmenších a nejpreciznějších základech. Klíčem k disciplinární moci je konstrukce „mikromoci“, vycházející z těla jako manipulovatelného objektu.

Za druhé: rozměr signifikace se postupně přehlíží, minimalizuje a umlčuje. V klasické době, kdy se tolik pozornosti věnovalo správné manipulaci s reprezentacemi, zatímco veřejné přiznání stále korunovalo rituály suverénní moci, disciplína — zvláště v armádě a ve škole — tiše rozvíjela techniky a taktiky, jak s lidmi zacházet jako s tvárnými objekty, nikoli jako se subjekty, kterým lze naslouchat, nebo se znaky, které mají obíhat a být čteny. Tělo jakožto nositel významu už nebylo tak důležité. Upadá například vojenská odvaha, kterou Foucault nazývá „tělesnou rétorikou cti“; pozornost se

místo toho soustřeďuje na formální organizaci a disciplinovanou odezvu hlavních částí těla, automatické reflexy rukou, nohou a očí. Foucault uvádí také příklady vojenského výcviku. Sleduje nejranější formy takových cvičení až k římské armádě a ukazuje, že v 18. století byla daleko rozšířenější. Tělesná cvičení se stala integrální součástí fungování moci, protože se primárně soustřeďovala na ekonomiku vnitřní koordinace pohybů těl vojáků. Zde uplatňované pravidlo by mohlo znít: Vezměte malé jednotky, zbavte je všech významových rozměrů, formalizujte operace, jejichž prostřednictvím se k sobě vztahují, a uplatněte je ve větším měřítku.

Za třetí se mikromoc zaměřuje na odlišné působení v čase. Má-li disciplinární moc, „drezura“, fungovat účinně a efektivně, musí na těla, která chce zredukovat na poslušnost, působit co nejsoustavněji. Kontrola se nesmí využívat sporadicky nebo pouze v pravidelných intervalech. Standardizace fungování, efektivita a omezení významu vyžadují její neustálé a pravidelné uplatňování. Žádoucí cíl a techniky vytvořené k jeho dosažení navíc splývají. K naplnění tohoto snu o naprosté poslušnosti (a k odpovídajícímu nárůstu moci) musejí být kodifikovány a neustále cvičeny všechny rozměry prostoru, času a pohybu. Proto začaly být v průběhu klasicismu disciplinární techniky ekonomičtější, analytičtější, techničtější, konkrétnější a užitelnější. „Dějinný moment disciplín byl moment zrodu umění lidského těla, které neusilovalo pouze o zvýšení jeho zručnosti, ani jen o upevnění jeho podřízenosti, nýbrž o formování vztahu, jenž v samotném svém mechanismu činí tělo o to poslušnějším, o co je užitečnější, a naopak... Lidské tělo vstupuje do mašinérie moci, která je prohledává, rozebírá na části a znovu skládá... Disciplína vyrábí... těla poslušná... Ustavuje... spojení mezi zvyšováním způsobilosti a růstem ovládnutí.“ (DP 137, 138; DT 202–203)

Podstatnou složkou této technologie byla kontrola prostoro-

ru. Disciplína postupuje pomocí organizace jednotlivců v prostoru, a proto vyžaduje jeho zvláštní uzavření. V nemocnici, ve škole a v oblasti vojenství spoléhá na organizační mřížku. Jakmile je ustavena, umožňuje bezpečné rozdělení jedinců, kteří mají být podřízeni disciplíně a doзору; tento postup usnadňuje přeměnu nebezpečného množství cestujících tuláků na usedlé a poslušné jedince.

V disciplinární technologii závisí vnitřní uspořádání prostoru na principu elementárního rozčlenění na pravidelné jednotky. Tento prostor je založen na principu přítomnosti a nepřítomnosti. V takovém jednoduchém kódování je každému místu v mřížce přiřazena nějaká hodnota. Tato místa usnadňují uplatňování disciplinárních technik na tělo. Jakmile je mřížka ustavena, princip zní: „Každému individuu jeho místo a každému umístění jedno individuum.“ (DP 143; DT 208–209) Individua jsou lokalizována, proměňována a pozorována s impozantní ekonomikou prostředků. K dosažení nejúčinnějšího a nejvýkonnějšího fungování je třeba předem vymezit povahu použitých prvků; nalézt jedince, kteří vyhovují navrhovanému vymezení; umístit je na stanovené místo; zajistit, aby rozdělení funkcí odpovídalo struktuře prostoru, v níž tyto funkce působí. V důsledku toho musí být celý prostor v dané oblasti uspořádaný; nesmí tu být nic přebytečného, žádná prázdná místa nebo volné okraje; nic nesmí uniknout. „V disciplíně jsou prvky vzájemně zaměnitelné, poněvadž každý se definuje místem, které zaujímá v řadě, a odchylkou, která jej odděluje od ostatních.“ (DP 145; DT 212) Úspěch disciplinárního prostoru proto souvisí s kódováním tohoto „strukturního“ uspořádání.

Zde ovšem musíme poznamenat, že tento popis prostorového uspořádání je téměř dokonalou analogií k definicím prvků, transformací a posloupností, které francouzští strukturalisté odhalovali jako univerzální principy. Jak jsme již viděli, napsal Foucault *Slova a věci* jako archeologii strukturalismu.

Dohlížet a trestat volně interpretujeme jako genealogii strukturalistického diskursu a souvisejících praktik.

Foucault uvádí dva příklady tohoto „strukturalistického“ uspořádání prostoru: vojenskou nemocnici a továrnu. Vojenská nemocnice v Rochefortu sloužila jako jeden z nejranějších experimentů s disciplinárním prostorem. Vojenské přístavy byly zvláště vhodné lokality pro disciplinární experimenty, protože nabízely nejnebezpečnější směs těl. Přicházeli sem námořníci, dezertéři a tuláci s nemocemi a epidemickými nákazami z celého světa. Úkolem vojenské nemocnice bylo usměrnit a zvládnout tuto nebezpečnou směs. V takovém přístavu by přísné oddělení prostoru splnilo řadu cílů současně. Nakažlivé nemoci by bylo možné udržet v karanténě. Bylo by možné pochytat zběhy. Bylo by možné sledovat zboží. Uspořádání nemocnice fungovalo na základě kontroly prostřednictvím předepisování léků. Potom se mřížka rozšířila na identifikaci pacientů a jejich analytické pozorování. Rozdělení do kategorií bylo postaveno na věku, onemocnění a podobně. „Postupně se administrativní a politický prostor promítá do prostoru terapeutického; směřuje k individualizaci těl, chorob, symptomů, životů i smrtí... Z disciplíny se zrodil prostor pro lékařské využití.“ (DP 144; DT 210–211)

Uspořádání prostoru a úkonů v továrnách klasické doby bylo složitější. Problém představovalo nejen ovládnutí populace, ale i spojení této kontroly s výrobou. Foucault uvádí příklad Oberkampfovvy manufaktury v Jouy. Továrna byla rozdělena na řadu specializovaných dílen, které se lišily funkcí (tiskaři, dělníci, koloristé, rytci, barvíři). Největší budova, postavená v roce 1791, byla ohromná, 110 metrů dlouhá a tři patra vysoká. V jejím přízemí bylo 132 stolů uspořádaných ve dvou řadách. Každý tiskař pracoval u stolu spolu s asistentem, celkem tu tedy bylo 264 lidí. Hotové výrobky byly pečlivě srovnány na kraji každého stolu. Důkladný dozor byl umožněn jednoduše tím, že dozorce procházel střední ulič-

kou mezi oběma řadami stolů. Mohl pozorně sledovat fungování celku a porovnávat navzájem množství výrobků dokončené každou dvojicí dělníků. Více než sto let před nástupem taylorismu tu byly vymezeny základní operace a každá proměnná této síly — výkonnost, rychlost, zručnost — se sledovala, porovnávala a připisovala se jí určitá váha. „Takto, dokonale čitelným způsobem přiřazena k celé řadě singulárních těl, může být pracovní síla analyzována v individuálních jednotkách. Při zrodu velkého průmyslu nacházíme současně pod rozdělením procesu výroby individualizující rozklad pracovní síly; rozčlenění disciplinárního prostoru často zajišťovalo jedno i druhé.“ (DP 145; DT 212) V takovém systému byl jednotlivý dělník, pacient nebo školák přesně sledován a srovnáván s ostatními. Současně a stejnými prostředky bylo možné úspěšně uspořádat celé množství. Kontrola buňky odpovídala uspořádání celého postupu.

Disciplína tedy působí diferencovaně a přímo na těla. „Disciplína, vyrábí individua; je to specifická technika moci, v níž jsou individua považována současně za předměty i za nástroje její zkušenosti.“ (DP 170; DT 244) Toho nedosahuje tím, že by je drtila nebo poučovala, ale „prostými“ postupy výcviku a rozdělování. Funguje díky spojení hierarchického sledování a normalizujícího soudu. Ty se spojují v ústřední technice disciplinární moci: zkoušce.

Hierarchické pozorování je při zkoušce klíčovým prvkem. Cílem je udělat z dohlížení integrální součást výroby a řízení. Sledovat a být sledován, to budou hlavní prostředky, jimiž jsou jedinci spojeni v disciplinárním prostoru. Kontrola těl závisí na optice moci. Prvním modelem tohoto řízení pomocí dohlížení, fungování díky pohledu, uspořádání díky prostorové struktuře, byl vojenský tábor. Zde byla možná totální organizace a sledování. Úkoly zde prováděné byly omezené, ale model fungoval; později se rozšířil při tvorbě velkých městských projektů, sídlišť pro dělnickou třídu, věznic, škol atd.

V širším měřítku zajišťoval model vojenského tábora kontroly díky hierarchii a sledování. Ale nejdřív musel být upraven pro jiné podmínky.

Zvýšení vnitřní viditelnosti a umožnění stálého zkoumání se stalo obecným problémem architektů klasického období. Vznikaly plány škol, nemocnic a utopii, v nichž byla viditelnost zvýšena na maximum. Vezměme například výstavbu pařížské École Militaire. Úkolem École zůstala přístnost: „Vycvičit zdatná těla, imperativ zdraví; vypěstovat kompetentní důstojníky, imperativ kvalifikace; vychovat poslušné vojáky, imperativ politiky; preventivně zamezit smilstvu a homosexualitě, imperativ morálky.“ (DP 172; DT 247) Toho se částečně dosahovalo architektonickými prostředky. Budova byla konstruována jako klášter s dlouhými řadami cel. Každých deset cel mělo svého důstojníka. Každému jedinci bylo dáno uzavřené oddělení — ale se špehyrkou, takže ho bylo možné sledovat. V jídelně byly stoly uspořádané tak, aby stoly dozoru byly výše a umožňovaly lepší sledování rekrutů. Latríny měly plné stěny, ale jen poloviční dveře. Tyto a další podobné detaily působí malicherně, ale byly podstatnou součástí disciplinární technologie. Individualizace a sledování byly spojeny s tímto strukturálním prostorem.

Další stupeň komplikací vstoupil do hry tehdy, když byly tyto detaily sledování začleněny do výrobního aparátu. Krádeže, lenost, sabotáž, špatná práce, nemoc a neschopnost mohou přijít nesmírně drahé, když se vynásobí rostoucími rozměry průmyslového aparátu. *Encyklopedie* v hesle „Manufaktura“ definuje specializované pozorování jako nezbytnou součást výrobních prostředků. Dozorci se hierarchicky lišili od dělníků, ale patřili k nové organizaci výroby. Dozor na sebe bral důležitou ekonomickou funkci a současně plnil svou disciplinární roli. Moc se díky propracovanosti dozoru v těchto továrnách začala organizovat jako „mnohonásobná, automatická a anonymní“ (DP 176; DT 253) — anebo o to alespoň

usilovala. Samozřejmě ji vykonávali lidé, ale způsob fungování určovala organizace. „Neustálé sledování dozorců“ znamenalo, že od raných okamžiků průmyslové historie byly moc a efektivita spojeny do systému; prostor a výroba byly spojeny optikou sledování.

Aby tento disciplinární systém fungoval, musel tu být standard, který by sjednocoval jeho fungování a dále zpřesňoval tresty ke stále jemnější rovině rozlišování. Tímto standardem byl „normalizující soud“. Foucault ho charakterizuje jako svého druhu „mikrotrest“, díky němuž byly podchyteny mocí další a další oblasti života, příliš triviální a lokální na to, aby je zahrnovala síť práva. Existovala „mikropenalita času (opozdění, absence, přerušení úkolů), činnosti (nepozornost, nedbalost, nedostatečná horlivost), způsobu chování (nezdvořilost, neposlušnost), řeči (plané či drzé mluvení), těla (nesprávné postoje, nekonformní gesta, nečistota), sexuality (nestydatost, neslušnost)“ (DP 178; DT 255). Díky specifikaci nejpodrobnějších aspektů každodenního chování mohlo být trestné téměř všechno. Každý nonkonformista, byť chvilkový, se stal předmětem disciplinární pozornosti.

Chování se tedy nalézalo mezi dvěma póly, dobrým a špatným. Mezi těmito dvěma póly byla přesná a odstupňovaná řada kroků, které bylo možné odlišit. Konkrétní malicherné pochybení bylo možné určit a zařadit. Do hry vstoupila možnost „trestního účetnictví“. Díky těmto kvantitativním analytickým metodám bylo možné vést o každém jedinci objektivní dokumentaci. „Tím, že disciplína s takovou přesností trestá skutky jedinců, soudí tyto jedince ‚v pravdě‘; trestání, které uvádí v činnost, se integruje do okruhu poznatků o jedincích.“ (DP 181; DT 258) Lze ustavit objektivní hierarchii, která ospravedlňuje, legitimizuje a zefektivňuje rozdělení jedinců.

Účinek normalizujícího soudu je komplexní. Vychází totiž z předpokladu formální rovnosti mezi jednotlivci. To vede

k počáteční homogenitě, z níž se odvozuje norma konformity. Jakmile se však tento aparát uvede do pohybu, dochází ke stále jemnějšímu a jemnějšímu rozlišování a k individuaci, která jednotlivce objektivně odděluje a zařazuje.

Proceduru spojující dozor a normalizující soud známe spíše jako zkoušku. V tomto rituálu se spojují moderní podoby moci a vědění — v obou případech se týkají jednotlivců — do jediné techniky. Ve svém jádru zkouška „manifestuje podřízení těch, kteří jsou vnímáni jako objekty, a objektivaci těch, kteří jsou podřízeni“. (DP 185; DT 262) To může být, aspoň na první pohled, poměrně neškodný vývoj. Uvedme jako příklad nemocnice. V 17. století lékař navštěvoval nemocnici, ale neměl téměř co mluvit do jejího provozu. Odtud se díky samotné povaze vědění, o které usiloval, a metod, které používal k získání tohoto vědění, posunul do stále angažovanějšího postavení. Jak se nemocnice stávala místem výcviku a experimentálního poznání, hrál lékař v jejím fungování stále větší roli; měl více asistentů; samotná podoba nemocnice se změnila tak, aby mu usnadnila vizity a prohlídky, které se staly hlavním ohniskem jejího provozu. Jak Foucault přesvědčivě ukazuje ve *Zrození kliniky*, disciplinovaná nemocnice se stala fyzickým protějškem lékařské disciplíny. Tyto změny nebyly neškodné, nepodstatné ani nedůležité.

Význam zkoušky v nemocnici nebo v jiných institucích je založen především na určitém jemném, ale podstatném zvratu. V tradičních formách moci, například u suverénního vládce, se zviditelňuje samotná moc, ukazuje se na veřejnosti a neustále se předvádí. Zástupy jsou drženy ve stínu, objevují se pouze na okrajích zářivého lesku moci. Disciplinární moc tento vztah převrací. Nyní o neviditelnost usiluje samotná moc, zatímco objekty moci, na které působí, jsou nejviditelnější. Klíčem k disciplinární moci je toto sledování, neustálá viditelnost. „V prostoru, kde vládne, manifestuje disciplinární moc svou silou v podstatě uspořádáváním objektů. Zkouška

platí za ceremoniál této objektivace.“ (DP 187; DT 266) Moc nyní působí díky tomuto převrácení viditelnosti.

Za druhé, shromažďováním údajů do složek mění zkouška každého jedince v případ, který je třeba probádat. Pro Foucaulta to představuje velký posun. Podrobnosti každodenního života a biografie jednotlivce předtím unikaly síti formálního právního systému a jakéhokoli druhu záznamu. Teď se velmi pozorně rozebírají. To, co dříve bylo nástrojem chvály hrdinů — osvětlující pozornost věnovaná jejich životům a písemně zachycená —, je nyní převráceno. Nejvěšdnější činnosti a myšlenky se přepečlivě zaznamenávají. Mění se tedy role individuality. V režimech, jako byl feudální, byla individualita vysoce ceněna. Čím více moci člověk vykonával, tím víc se vyděloval jako jedinec — ctí, prestiží, a dokonce i hrobkou, v níž byl pochován. V disciplinárním režimu individualita upadá. Díky sledování a neustálému pozorování jsou všechny kontrolované subjekty individualizovány. Rituál zkoušek vytváří záznamy obsahující drobná pozorování. Dítě, pacient, trestanec jsou známi mnohem podrobněji než dospělý, zdravý jedinec nebo zákona poslušný občan. Epiku nahrazuje *dossier*.

Nejenže moc nyní uvádí individualitu na pole pozorování, ale fixuje tuto objektivní individualitu na poli psaní. Rozsáhlý pečlivě vedený dokumentární aparát se stává podstatnou složkou růstu moci. Dokumentace umožňuje autoritám zajistit síť objektivní kodifikace. Více vědění vede k větší specifikaci. Toto systematické shromažďování individuální dokumentace „dovoluje měření globálních jevů, popis skupin, charakterizaci kolektivních faktorů, odhadování individuálních odchylek jednotlivců ve vztahu k druhým, jejich rozmístění v dané „populaci““ (DP 190; DT 269–270). Moderní individuum — objektivizované, analyzované a podchycené — je historický výdobytek. Neexistuje univerzální osoba, na niž by moc uplatňovala své operace a znalosti, svá zkoumání. Jedinec je spíše výsledkem a předmětem určitého protnutí moci a vědění. Je

produktem složitého strategického vývoje na poli moci a mnohotvárného vývoje ve společenských vědách.

Se vznikem klinických věd, které se zabývají jedincem, byl učiněn velký krok k humanitním vědám, jak je známe dnes. Toto ohromné shromažďování údajů, vytváření dokumentace a neustálé rozšiřování oblastí výzkumu se vyvíjelo souběžně s vybrušováním a rozvíjením disciplinárních technik pozorování a analýzy těla, aby bylo lépe k dispozici pro manipulaci a ovládání. Podle Foucaulta to nebyl slavný okamžik: „Zrození věd o člověku... je pravděpodobně nutné hledat v... neslavných archivech, kde se vypracovávala moderní hra donucování těl, gest, chování.“ (DP 191; DT 270)

Foucault tvrdí, že samotné vymezení humanitních věd jako učených „disciplín“, jak je běžně nazýváme, je úzce spojeno s šířením disciplinárních technologií. Je to víc než prostě rétorická shoda. Společenské vědy (psychologie, demografie, statistika, kriminologie, společenská hygiena apod.) vznikaly nejdříve v rámci konkrétních mocenských institucí (nemocnic, věznic, úřadů), kde se jejich role začala specializovat. Nové instituce potřebovaly nový, rafinovanější a operativnější diskurs a praktiky. Tyto diskursy, tyto pseudovědy, tyto společenskovední disciplíny vyvinuly svá vlastní pravidla dokazování, vlastní způsoby přijímání a vylučování, vlastní disciplinární členění, ale činily tak v širším kontextu disciplinárních technologií.

To *neznamená*, že humanitní vědy jsou přímým odrazem vězení, pouze že vznikly ve stejném historickém rámci a neoddělyly se od technologií moci/vědění, které jim vězení propůjčilo. Disciplinární technologie moci vytvářející poslušná, užitečná těla „se dovolávala techniky, aby dosáhla provázanosti procesů podrobování a objektivace... Síť vězeňství konstituuje jeden ze základů tohoto komplexu moci–vědění, jenž historicky umožnil vědy o člověku. Poznatelný člověk (ať duše, individualita, vědomí či chování, na tom zde nezáleží) je účinn-

kem–objektem tohoto analytického obklíčení, tohoto ovládní–pozorování.“ (DP 305; DT 420)

OBJEKTIVUJÍCÍ SPOLEČENSKÉ VĚDY

Foucaultův výklad konstruování individua jako objektu klade společenským vědám důležité otázky. Víme-li, že společenské vědy se vyvinuly v mocenském rámci, okamžitě nás napadá: Mohou se z tohoto rámce vymanit, stejně jako přírodní vědy? Pokud se ale zabýváme Foucaulem, přesuneme důraz na dvě jiné otázky: Mohou autonomní a objektivní společenské vědy, které se systematicky vyhýbají všemu tázání po své vlastní možnosti, přijít s významnými a obecnými poznatky o lidské činnosti? A otázka ještě důležitější: co je zdrojem a důsledkem tohoto usilování o autonomii a objektivitu? Další otázka, na niž se Foucault cítí povinen odpovědět, zní: Mohou společenské vědy uznat závislost své možnosti na pozadí společenského jednání, a potom toto pozadí vědecky uchopit? I toto tázání lze obrátit: Existuje-li nějaká teorie jednání na pozadí, které umožňuje určité společenské vědy, může taková teorie vysvětlit společenskou roli, kterou tyto teorie samotné hrají?

Takové systematické posuny v tom, co považujeme za důležité otázky, mohou vzbuzovat dojem, že se prostě vyhýbáme základním filosofickým tématům, ve skutečnosti však vyplývají z logiky Foucaultova stanoviska. Nejprve je třeba říci, že se Foucault důsledně odmítá účastnit diskusí o tom, které stanovisko je pravdivé. V období *Archeologie* (viz kapitola 3) radikalizoval fenomenologii tím, že uzávorkoval všechny konkrétní pravdivostní nároky i veškeré pokusy ospravedlnit nebo založit vážný podnik hledání objektivní teorie. Foucault dále od počátku překračoval fenomenologii tím, že uzávorkoval význam subjektu samotného pro jeho zkušenost. Pro archeo-

loga se otázky po vážnosti a významu prostě nekladou. Jako genealog ovšem Foucault opět může takové otázky klást. Vážnost není nárokem na objektivitu teorie, ale vážným zájmem o roli, kterou tyto teorie, jež se prohlašovaly za objektivní, hrály. Nazýváme to analytickým rozměrem. Význam, který teď Foucault nalézá, se rovná významu šíření takzvaných objektivních společenských věd pro naši společnost. Artikulace tohoto významu nutí Foucaulta, aby se zabýval tím, čemu říkáme interpretace.

Vraťme se ale k naší první otázce: Mohou se společenské vědy, podobně jako vědy přírodní, odpoutat od pozadí společenských praktik, které je umožnily; a pokud mohou, jaký by potom byl význam vědeckých výsledků, které by dokázaly získat? Abychom měli jasno o významu praktik odehrávajících se na pozadí zkoumání člověka, musíme si nejdříve připomenout, že i přírodní vědy předpokládají pozadí technik, společně rozlišování i společné vědomí významu — všechny ty dovednosti získané výcvikem, které tvoří součást toho, čemu Kuhn říká „disciplinární rámec“ vědy.

Foucault jen stručně a neúplně vykládá spojení mezi vývojem přírodních věd a humanitních věd, když je navzájem srovnává. Přirovnává rozvoj disciplinárních technik v 18. století k rozvoji technik právního vyšetřování ve středověku. Ze svých kořenů v soudech nově vzniklých ve dvanáctém a třináctém století se techniky pro nezávislé zjišťování skutečností šířily mnoha směry. „Je pravděpodobné, že matematika se zrodila v Řecku z měřicích technik; přírodní vědy se v každém případě zrodily na konci středověku částečně z praktik vyšetřování.“ (DP 226; DT 312) Za inkvizice se z vyšetřování vyvinul funkční model. Postupy přírodovědného zkoumání se v praxi zpřesňovaly a vymaňovaly z těchto raných spojení s mocí. Nicméně techniky zkoumání, které pozorují, popisují a stanovují „skutečnost“, se zrodily v rámci královské a církevní moci.

Příběh humanitních věd je jiný. Vědy o člověku, „jimiž je naše ‚humanita‘ okouzlena již více než století, mají svou technologickou matici v zlovolné a malicherné svědomitosti disciplín a jejich zkoumáních“ (DP 226; DT 313). Doposud se jim však nepodařilo opustit rodné hnízdo. U společenských věd neexistuje žádný „veliký pozorovatel“ srovnatelný s Galileem v přírodovědě. Postupy zkoumání a zápisu zůstávají přinejmenším úzce, ne-li úplně, spojeny s disciplinární mocí, v níž se vyvíjely. Samozřejmě došlo k ohromným změnám a technickému pokroku. Světlo světa spatřily nové disciplinární postupy a komplikovaně se provázaly s mocí. Foucault ovšem tvrdí, že to jsou pouhá vylepšení, a nikoli tak dlouho očekávané osvobození, překročení prahu směrem k nezávislé vědě.

Proč existuje historická odlišnost ve způsobu fungování disciplinárního rámce v přírodních a společenských vědách? Než na tuto otázku odpovíme, musíme se nejdříve podrobněji podívat na to, jak praktiky působící v pozadí fungují v přírodních vědách. Stále vynalézavější dovednosti a techniky umožnily moderním vědcům „přepracovat“ objekty tak, že je lze zařadit do formálního rámce. Tak mohou vydělit vlastnosti z kontextu jejich významu pro člověka, a potom takto izolované, smyslu zbavené vlastnosti kombinovat podle striktních zákonů. Jako každá dovednost zahrnují i praktiky, které umožňují přírodní vědy, jakési *know-how*, jež nelze uchopit přesnými pravidly. Kuhn (jak jsme viděli ve 3. kapitole) zdůrazňuje, že tyto dovednosti se získávají prací na exemplárních problémech, a Polanyi dodává, že se jim často není možné naučit z příručky, je možné je získat pouze roky učení. Tyto vědecké dovednosti navíc předpokládají naše každodenní jednání a rozlišování, takže je nelze zbavit kontextu tak jako bezkontextové fyzikální vlastnosti, které odhalují. Z obou těchto důvodů nelze vědecké praktiky podříditi explicitním zákonům, jejichž formulaci umožňují. Podle Kuhna jsou „způsobem vědění, které je méně systematické a hůře analyzovatelné než

vědění zakotvené v pravidlech, zákonech a kritériích identifikace“. Důležitý je ale fakt, že přírodní věda je úspěšná právě do té míry, nakolik *vědec může tyto praktiky působící v pozadí považovat za samozřejmé a ignorovat je*.

Vědy o člověku se neustále snaží kopírovat vydělení teorií přírodních věd ze všech odkazů k pozadí. Ti, kteří se jimi zabývají, doufají, že díky hledání společné shody o tom, co je podstatné, a rozvíjením společných pozorovacích schopností je možné praktiky působící v pozadí společenské vědy považovat za samozřejmé a přehlížet je, podobně jako ignoruje pozadí *přírodovědec*. Například dnes badatelé považují za *samozřejmé skryté analogie*, jako je počítačový model, a jsou cvičeni ve společných technikách, jako je programování, v naději, že podle striktních pravidel dokážou navzájem kombinovat nesmyslné atributy a faktory, které tato perspektiva odhaluje. Jsou-li dány takové techniky formalizace, může se ustavit běžná věda; je to však možné pouze tehdy, když opustí společenské dovednosti, instituce a mocenská uspořádání, která umožňují izolovat tyto vlastnosti a atributy. Takové dovednosti a kontext společenského jednání jsou pro společenskou vědu *neopominutelné*, stejně jako jsou pro dějiny a sociologii vědy *neopominutelné* laboratorní dovednosti vědců, protože *pokud o sobě humanitní vědy tvrdí, že studují činnost člověka, potom narozdíl od věd přírodních musí uvažovat o těch lidských činnostech, které tyto disciplíny umožňují*.

Zatímco v přírodních vědách je tedy vždycky možné a obecně žádoucí, aby se ustavila nezpochybňovaná obecná věda, která vymezuje a řeší otázky struktury fyzikálního vesmíru, ve společenských vědách by taková nezpochybňovaná obecná věda pouze ukazovala, že se upevnila ortodoxie, a to nikoli jako výdobytek vědy, ale jako důsledek přehlížení pozadí a odstraňování všech rivalů. To by znamenalo, že by byl potlačován základní úkol zkoumat jednání působící v pozadí a jejich význam. Jde o to, že přírodní vědy mohou existovat pouze

jako vědy obecné. Obecná věda samozřejmě musí umožňovat revoluční změny, jinak by nebyla otevřena radikálně novým myšlenkám, ale revoluce znamená, že tu existuje konflikt interpretací — není zde dostatečná shoda o podstatných otázkách a zdůvodňujících postupech — bez něhož by normální vědecký pokrok nebyl možný. Kdyby na druhé straně byla konkrétní společenská věda obecnou vědou, znamenalo by to, že se jí úspěšně daří přehlížet společenské pozadí, které činí její objekty a disciplinární postupy vůbec možnými, a lze předpokládat, že věda, která by sama sebe takto systematicky omezovala, by mohla přijít pouze s velmi omezenými zobecněnými předpověďmi. To se snaží doložit Charles Taylor ve své významné práci *Interpretation and the Sciences of Man* (1971). Ukazuje, že objektivní politická věda se svou systematickou mřížkou socioekonomických kategorií sama předpokládá naše západní kulturní praktiky, jež nás stvořily jako izolované jedince, kteří kvůli uspokojování svých potřeb a vytváření společenských celků vstupují s dalšími jedinci do smluvních vztahů. Taylor tvrdí, že jelikož objektivní společenská věda tyto praktiky působící v pozadí nekriticky pokládá za samozřejmé, není zákonitě schopna předpovědět a vysvětlit takový jev jako hnutí hippies a pronikavé kulturní změny, jejichž částečným projevem toto hnutí bylo. Trvá na tom, že společenská věda může význam takových jevů ne-li předpovědět, tedy alespoň zpětně pochopit jedině díky porozumění, co tyto v pozadí působící kulturní praktiky znamenají pro zúčastněné aktéry.

Taylor má jistě pravdu v tom, že hermeneutická společenská věda, jakou hájí, bude mít proti objektivním společenským vědám výhodu při porozumění hnutím, která se objevila koncem šedesátých let. Viděli jsme však v páté kapitole, že z Foucaultova hlediska mají hermeneutické vědy, či vědy o intersubjektivitě, stejně vážná vnitřní omezení jako objektivní společenské vědy.

Má-li tedy pravdu, je nahrazení objektivní mřížky, vylučující praktiky, jež v pozadí vytvářejí názory aktérů na význam, sice pokrokem, vede však ke stejně zásadním metodologickým obtížím. Z hlediska interpretující analytiky jsou totiž takoví společenští aktéři jako hippies ještě méně než objektivní vědci v kontaktu s postupující objektivizací, která probíhá ve společnosti. Hnutí alternativní kultury mělo v chápání sebe sama nepochybně pravdu. Tito aktivisté soustřeďovali svou pozornost na určitý konsensus, který zbytek společnosti a společenské vědy samozřejmě považovaly za přirozený a žádoucí a zpochybňovaly jej. Poněkud se však mýlily v posuzování svého významu, a proto i hermeneutika, která se pokouší proniknout do jejich hlediska a vysvětlit je, bude nezbytně stejně pochybná. Podle Foucaultovy analýzy nelze praktikám probíhajícím v pozadí porozumět hermeneuticky pomocí jejich intersubjektivního významu. Stejně jako jsou objekty společenských věd výsledkem postupného uspořádávání věcí ve jménu blahobytu (které Foucault nazývá bio-mocí), jsou i intersubjektivní či sdílené významy, k nimž odkazuje Taylor jako k základu svých analýz, samy produkty dlouhodobých subjektivizujících trendů v naší kultuře.

Taylorův hermeneutický pokus zahrnout do svých analýz praktiky působící v pozadí je významným korektivem snahy objektivních společenských věd přehlížet svůj vlastní disciplinární rámec. Jak ovšem ukazuje toto přehnané zdůrazňování společenské důležitosti alternativních hnutí — k němuž ho vedla snaha sdílet hledisko aktérů —, nelze předpokládat, že aktéři jsou si jasně, nebo alespoň nejasně vědomi toho, co jejich aktivita znamená — alespoň ne ve Foucaultově smyslu — tj. jak jejich činnost slouží posílení „komplexní strategické situace v dané společnosti“ (HS 93; VV 109). Pouze interpretační analytika, jako je Foucaultova, umožňuje přinejmenším zpětně pochopit, jak snadno bylo alternativní hnutí koptováno a přinuceno posloužit právě těm kulturním trendům,

jmž vzdorovalo — těm trendům, které vytvářejí jak objektivní, tak i subjektivní společenské vědy, a které proto tyto vědy nutně nedokážou uchopit.

Jakmile uznáme význam praktik působících v pozadí, vystává další otázka: Mohou samy tyto praktiky být předmětem společenské teorie? Moderní odpověď na tuto otázku nachází svůj nejpřesvědčivější výraz v pokusu Maxe Webera o rozvinutí teoretického pojetí racionality a rostoucí objektivizace našeho společenského života. Weber viděl, že racionalita v podobě byrokratizace a kalkulačního uvažování se v naší době stává dominantním způsobem chápání skutečnosti, a pustil se do racionálně objektivního zdůvodňování, jak tato forma uvažování musela ovládnout naše jednání a porozumění sobě samému. Vědecké analýzy ho dovedly ke zjištění, že „odkouzlení světa“, které kalkulační myšlení přináší, bylo nesmírně nákladné. Dokonce chápal, že jeho vlastní teorie jsou součástí právě toho vývoje, který pranýřuje, ale jak poznamenali neščetní komentátoři, neexistuje naprosto žádný způsob, jak by jeho vědecká metoda mohla zdůvodnit jeho pocit, že cena racionality je větší než jakýkoli možný prospěch, který by mohla přinést. Ze svého východiska mohl Weber pouze poukazovat na paradoxní výsledky své analýzy a na rostoucí ohrožení naší kultury.

Heidegger a Adorno se Weberovým paradoxním závěrem vyhýbají tvrzením, že nelze podat zcela objektivní vysvětlení v pozadí působících kulturních praktik, které umožňují teorii, a že proto není nutné podílet se při společenských analýzách na objektivizaci, přestože to samozřejmě možné je a většina společenských vědců to stále dělá. Navíc, jak si Heidegger a Adorno uvědomovali, je člověk vždy již v nějaké konkrétní historické situaci, což znamená, že jeho pojetí významu vlastních kulturních praktik nemůže nezahrnovat hodnocení a vždy s sebou nese nějakou interpretaci. Poznávající člověk není zdaleka vytržen ze všech kontextů a je produktem prak-

tik, do jejichž analýzy se pouští. Spíše než argumenty je toto tvrzení podloženo podrobnou analýzou: v Heideggerově případě analýzami obecných struktur situovanosti lidského bytí u Adorna kritickým historickým pojetím vytváření poznání.

V naší zpětné rekonstrukci Foucaultova uvažování učinil další důležitý krok Merleau-Ponty, který ukázal, že ti, kdo poznávají, jsou nutně situováni, protože vědění vzniká z vnímání, které je dílem vtěleného, a proto bytostně situovaného vnímajícího člověka. Ovšem, jak jsme již ukázali, Merleau-Pontyho pojetí vtělenosti je tak obecné, že jeho vysvětlení situovanosti poukazem na tělo je jen o málo víc než lokalizaci a pojmenováním problému. Navíc v přístupu k otázce objektivního poznání z jeho základu ve vnímání Merleau-Ponty přehlíží dějinné a kulturní rozměry bytí těla v nějaké situaci, a proto je není schopen nijak vysvětlit.

Foucault si podle našeho názoru bere z těchto stanovisek to nejlepší, ale nezmiňuje se o žádném z nich a rozvíjí je způsobem, který mu umožňuje překonat některá z jejich slabých míst. Od Webera přebírá zájem o racionalizaci a objektivizaci jako zásadní trend naší kultury a nejdůležitější problém naší doby. Přeměnou weberovské vědy v genealogickou analytiku však rozvíjí postup přesné analýzy, v jehož centru stojí pragmatický zájem, a spíše ho předpokládá jako nutnou součást intelektuálního podniku, místo aby mu paradoxně oponoval. Podobně jako Heidegger a Adorno zdůrazňuje, že dějinné pozadí praktik, těch praktik, které umožňují společenské vědy, nelze studovat pomocí objektivní teorie oproštěné od hodnot a nezávislé na kontextu; tyto praktiky badatele spíše utvářejí a vyžadují interpretaci jeho i jeho světa. Protože se z Merleau-Pontyho poučil, že poznávající člověk je vtělený, dokáže Foucault nalézt místo, z něhož by ukázal, že badatel je nutně situován.

Na základě tohoto vykázání situovanosti se vyjevuje, jak

jsou vtělený badatel i objekty, které studuje, vytvářeny specifickou technologií manipulace a formování. To Foucaultovi také umožňuje zachytit skutečnost, která u Adorna zůstává záhadou, totiž že badatel zaujímá stanovisko, z něhož může tyto praktiky kritizovat, pozici, která je víc než pouhým iracionálním odmítnutím racionality. Je-li prožívané tělo něčím víc než výsledkem disciplinárních technologií, které na ně doléhají, snad může nabídnout i stanovisko, z něhož lze tyto praktiky kritizovat, a možná dokonce způsob, jak zachytit tendenci k racionalitě a tendenci této tendence se ukrývat. Již Merleau-Ponty tvrdil, že prožívané tělo je „rodící se logos“ a že jeho pokusy maximálně uchopit svět vytvářejí teorii a objektivizaci, a zároveň toto vytváření skrývají. Vytvořil projekt „genealogie pravdy“ založené na těle. Foucaultova genealogie pravdy založená na těle by vypadala docela jinak, ale přesto jde o stejný projekt. Ačkoli Merleau-Ponty zemřel dřív, než mohl svůj projekt uskutečnit, zdá se, že Foucaultovy poslední práce postupují tímto směrem.